

SALAR SÖZLÜ EDEBİYATINDA İKİ TÜR: SAĞIŞ VE ORİH SÖZ

Two Types of Salar Oral Literature: Saghəsi and Orəh Suzi

Dr. Nezir TEMUR*
Dr. Gülsün MEHMET**

ÖZ

Sağış ve Orıh Söz Salar sözlü edebiyatında yaygın iki türdür. Genellikle kadınlar tarafından icra edilen sağışlar, düğünlerde söylenen bir tür ağıttır, belirli bir kafiye düzenine sahiptir ve türkü formu içerisinde değerlendirilebilir. Orıh söz ise düğünlerde, düğün töreninin son aşamasında icra edilen ve genellikle Salarların göç (sürgün) hikâyesinin canlandırıldığı *deve oyunu*yla (döyi oyna) birleştirilen methiye, pendname içerikli bir ürettir. Orıh sözün içeriği ve günümüzdeki kullanılış biçimi incelendiğinde bu türün önceleri daha çok *didaktik* bir işlev üstlenmiş iken günümüzde *eğlence* işlevinin ön plana çıktığı söylenebilir. Bu çalışmada Salar Türklerinde törensel öge olan çok özel iki tür, *Sağış* ve *Orıh Söz*, hem içerik hem ahenk unsurları bakımından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirme yapılırken aynı zamanda Salar Türkçesinin dil özellikleri de dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Salarlar, tören, ağıt, sağış, orıh söz

ABSTRACT

Saghəsi and Orəh Suzi are common two types in Salar oral literature. Saghəsi, usually performed by women, is a kind of elegy that is sung at a wedding ceremony. It has a particular rhyme scheme and can be evaluated in the form of folk songs. Orəh suzi is performed during the final part of wedding ceremony and it deals mainly with eulogy and pendname and it is often merged with camel game (döyi play) in which the story of Salars' migration (exile) is animated. When Orəh suzi's content and the present form of it is analyzed it can be said that amusement function stands in the forefront today, while the previous species of this type had a more didactic function. In this study, very special two types of ceremonial items in Salar Turkey, saghəsi and orıh suzi has been tried to evaluate both in terms of content and elements of harmony. Language properties of Salar Turkish are presented to the attention at the same time while this evaluation is presented.

Key Words

Salars, ceremony, lament, saghəsi, orıh suzi

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan 54 milli azınlık arasında yer alan Salarlar günümüzde yazı dili olmayan Türk topluluklarından biridir. Sino-Müslüman (Çinli Müslüman) kimliği benimseyen ve bu kimliği kuvvetle savunan Salarlar, Çin yazısı dışındaki bir yazı sistemini kullanmayı reddederler. Seksenli yılların başlarında Çin hükümeti bünyesinde Merkezi Milletler Kurulunun bir yönergesi üzerine *Çinhai*

(Qing-hai) Milliyetler Koleji öğretim üyelerinden Prof. Dr. Han Jianye, Salarlar için bir alfabe hazırlamıştır, ancak Salar Türkçesini bu alfabe ile yazma ve *Şinhua* bölgesinde bu yazıyı yaygınlaştırma çabaları hiçbir şekilde sonuç vermemiş, bu yalnızca bir girişim olarak kalmıştır (Han Jianye 1988: 46-79; Mehmet 2007:9) Buna karşın bu tür çalışmalar günümüzde hâlâ devam etmektedir (Yolboldı 1987: 190). Şu an için yazı diline sahip olmayan Salarlar türlü işlevlere

* Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Türkçe Öğrenim Araştırma ve Uygulama Merkezi, ntemur@gazi.edu.tr. Makalede adı geçen türlere dair folklorik inceleme ve değerlendirmeler Dr. N. TEMUR tarafından yapılmıştır.

** Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Türkçe Öğrenim Araştırma ve Uygulama Merkezi, gmehmet@gazi.edu.tr. Makalede Salarların tarihi, dili hakkındaki değerlendirmeler ve metinlerin Türkiye Türkçesine aktarımı Dr. G. Mehmet tarafından yapılmıştır.

sahip dillik üretimlerini sözlü gelenekle yaşatıp sonraki kuşaklara sözlü olarak aktarırlar. Bu yolla sözel türler üzerinden taşınan dinî, ahlakî, tarihî verileri (kural, görev, sorumluluk) bir sonraki kuşaklara naklederler. Söz konusu türler sosyo-kültürel içerikli olabildikleri gibi eğlence gibi ikincil bir işlev için de icra edilebilmektedir. Nitekim yazı dili olmayan topluluklarda toplumsal belleğin canlı tutulmasında geleneksel törenlerin, sözlü kültüre ait üretimlerin önemli bir yere sahip olduğu yadsınmaz bir gerçektir.

Geçmişte ve günümüzde sözlü folklor ürünleri, dil araştırmalarında araştırmacılara zengin dil malzemeleri sunan önemli bir alandır. Salarlara ait dil malzemesi çoklukla Salarlardan derlenen folklor ürünlerine dayanır. S.E. Malov'un Salar bölgesini ziyareti (1912) daha çok linguistik amaçlı olmakla birlikte derlenen malzemeler yayımlanmamıştır. Macar Türkolog Susan Kakuk 1960'da Pekin'de iken Çin Halk Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nden Azınlık Dilleri Araştırma Enstitüsünde çalışan Han Zine adlı bir Salardan çeşitli metinler (Ak Tavşan, Koskur Oğlan, Agu Karacı) derlemiştir. E. R. Tenişev 1957 yılında Çin'de bulunmuş, bir süre Salarlarla birlikte yaşamış linguistik çalışmalar için topladığı malzemenin yanı sıra pek çok folklor ürünü de derlemiş, bunları 1964'te yayımlamıştır (*Salarskie Tekst*). Eserdeki malzemenin çoğu mensur olmakla birlikte metinlerin bir kısmı manzum metinlerden oluşmaktadır.

Tenişev'in bildirdiğine göre Salar erkek ve kadınları masal anlatmayı şarkı söylemekten daha çok sever. Anlatıcıların çoğu hiç zorluk çekmeden dört, beş ya da daha fazla hikâye, efsane ya da türkü söyleyebilirler ancak Salarlarda diğer Türk boylarında olduğu gibi kendi özel repertuarına sahip, icracılar bulunmamaktadır (1964: 5). Ancak söz

konusu geleneğin olmaması sözlü gelenek ürünlerinin sunumu için bir engel oluşturmaz. Her tür, subjektif bir şekilde, ancak bağlamına uygun olarak kendi kültür ortamında bir icracı tarafından sunulabilmektedir.

Salar folkloruna ait belli başlı türler;

- Tombah; dombax (Masal)
- Lişi (Tarihî Hikâye)
- Sağış (Gelin Ağdı)
- Yığı (Yas)
- Yır (Şarkı) şeklinde sıralayabiliriz.

Söz konusu türler içinde en sevilen ve en yaygın tür *tombah*'tır. Bu tür halk arasında herkes tarafından bilinir ve (özellikle kadınlarca) anlatılır. Salarlara ait nesir türündeki ürünler gündelik dilin özelliklerini taşır ve herkes tarafından kolaylıkla anlaşılır (Tenişev 1964: 5). Günümüzde bu çok dilli toplulukta kadınlar ana dil dominantıdır, iyi derecede Salarca bilirler ve sözlü geleneğe hâkimdirler. Dwyer, *Salar grammatical sketch* www.mpi.nl/DOBES/projects/salar/salar.pdf.

Salarlarda manzum türdeki üretimler düz yazı türündeki üretimlerden farklı dil özellikleri gösterir. Bu ürünlerde dilin çok eski dönemlerine ait, bugünkü Salarcada kullanılmayan arkaik özellikler saklıdır. Şöyle ki Salarca'yı diğer Türk lehçelerinden kuvvetle ayıran, onu farklı kılan en belirgin özellik bugün bu lehçede, cümlede kişi kategorisinin morfolojik olarak temsil edilmemesidir, günümüzde bu işlevi kişi zamirleri yerine getirir. Salarcada (Sarı Uygurca hariç tutulmak kaydıyla) diğer Türk lehçelerinin aksine zamirler hiçbir şekilde cümleden düşürülemez, kişi zamirleri cümlenin yüzey yapısında taşınması gereken zorunlu bir dilbilgisel kategori durumuna geçmiştir. Salarların folklor ürünlerini incelediğimizde mensur türlerde fil üzerinde taşınan kişi kategorisine ait bir

işaretleyici göremeyiz:

(i) *Me ko:zım yumyanda uhlahtır[ø]* (te/21/altı) ‘Ben gözümü yumduğumda uyumuyor(um)dur.’

(ii) *Men ya:şerelmes[ø].* (te/22/altı) ‘Ben (seni) saklayamam.’

(iii) *Sen ço:sañ minigi ö’kañemda caylaku.ma[ø].* (te/50/ulla) ‘Siz benim se-dirime sakın işemey(in).’

(iv) *Sen nañ kelese[ø] me viğä[ø].* (te/52/ulla) ‘Sen ne istersen ben vereceğ(im).’

Buna karşın manzum türlerde bu özellikler kimi ürünlerde saklanmıştır. Bu nedenle manzum folklor ürünleri *art zamanlı* (diacronic) dil araştırmalarında Eski Salarcanın rekonstruksiyonu için dilciler ipuçları vermektedir, Tenişev’ce derlenen aşağıdaki sağış parçasında kişi işaretleyicisi gösterilmiştir:

Men[ø] a:rtıma pa:s puri ka: / Pasıl[ø] da kelıñiz (te/15/uci) ‘Benim arkama pars, kurt gibi / toplam da geliniz.’

[kel-iñiz]

kel-EMRçokII.kş

Sağış ve *Orıh* söz Salar edebiyatında yaygın iki türdür. Genellikle kadınlar tarafından icra edilen sağışlar, düğünlerde söylenen bir tür ağıttır, belirli bir kafiye düzenine sahiptir ve türkü formu içerisinde değerlendirilebilir. Orıh söz ise düğünlerde, düğün töreninin son aşamasında icra edilen ve genellikle Salarların göç (sürgün) hikâyesinin canlandırıldığı *deve oyunu*yla (döyi oyna) birleştirilen methiye, pendname içerikli bir üretdir.

1. Sağışlar ve Ağıt Kavramı

Gerek yazılı gerek sözlü edebiyat ürünleri insanoglunun mesaj verme, bilgi aktarma, kendini ifade etme ihtiyacına binaen ortaya çıkmıştır. İnsanoglu yaşadığını, hissettiğini ve ürettiğini hedef kitlesine sözlü veya yazılı olarak aktarma çabasına girmiştir. Her aktarım kendine has bir sunum kalıbı ve üslup

doğurmuştur. Bu bağlamda insanın yaşadığı acının boyutlarını ifade etmesini sağlayan *ağıt* toplumlar kökeni çok eskilere dayanan işlevsel bir folklorik üretdir. Bir *folklor evrenseli* (folklore Universals) olarak niteleyebileceğimiz ağıt yakmanın Türk sözlü geleneğindeki örneklerini İslam öncesi Türk nazım geleneğine değin götürebiliriz. Şöyle ki, İslam öncesi dönemde, ölen soylu kişiler için düzenlenen *yuğ* (yas) törenlerinde *sagular* (ağıtlar) okunduğu bilinmektedir.

Boratav ağıt terimini, bir törene bağlı olsun ya da olmasın, acıklı bir olayı konu alan ve metni de bu olayı hatırlatmaya, bütün yoğunluğuyla yaşatmaya elverişli türkülerin bütünü şeklinde tarif etmiştir (Boratav, 1982: 444). Uludağ’a göre kişi ya da topluma acı veren her konu, ağıt konusu olmuştur. Ağıtlar incelendiğinde, ağıt söylemenin temel çıkış noktasını ölüm kavramının oluşturduğu görülmektedir. Türk kültürü içinde defin, yas ve ağıt söyleme geleneği birlikte var olmuştur. Defin, yas ve ağıt törenleri İslâmiyet öncesinde uygulanan şekil ve inanç biçiminin, İslâmiyet’le sentez oluşturarak varlığını koruduğu dini geleneklerdir (Uludağ, 1988: 472). Görkem’e göre ağıtlar, eski ayın karakterli dinî törenlerin birer kalıntısıdır. Ağıtların icrası cenaze, evlenme, askere yollama gibi geçiş dönemleri sırasında olmaktadır. Ağıt söyleme geleneği kültürel değişim ve gelişime göre incelenmelidir. Sözlü kültürde yaşayan ağıtlar çağlar boyu değişerek günümüzdeki şeklini almıştır. Değişen, gelişen toplumla birlikte ağıtların da değiştiğini gözlemleyebiliriz. (Görkem, 2001: 16).

Ağıt sadece ölüm karşısında yaşanan ayrılık acısının bir ifade şekli olmamış, aynı zamanda ayrılma ve kavuşma gibi iki karşıt duygunun yaşandığı evlilik törenlerinde de gelinin ve gelinin yakınlarının duygularını dile getirdiği bir tür

olarak da vücut bulabilmiştir. Düğün sürecinde gelin ya da yakınlarının icra ettiği ağıtlara *gelin ağıdı* denir. Bu tür ağıtların ağırlıklı teması *gurbet* ve *ayrılıktır*. Düğünlerde söylenen ağıtlar tıpkı ölüm ağıtları gibi belli bir tören karakteri taşıyan ağıtlardır. Boratav ise “Gelin ağıtı, gelin yasını, evlenme törenlerinin belli bir yerinde geline kına yakarken yapılan birtakım işlemlerle söylenen türkülerin tümü.”, şeklinde tanımlamıştır. Yalnız iki vesilede, ölüm ve evlenme hâllerinde, ağıt bir tören ögesi olur (Boratav, 1982: 444).

Türk kültür coğrafyasında düğün süreci ve gelenekleri bazı farklılıklar olmakla birlikte büyük benzerlikler göstermekte ve pek çok ortaklığı bünyesinde barındırmaktadır. Bu ortaklıkların önemli öğelerinden biri de *gelin ağıtları*dır. Gelin ağıtları sözel üretimler içinde tören türkülerini sınıfının bir alt türü olarak değerlendirilebilir. Kazaklarda *Sıñsuv*, Kırgızlarda *Kız Uzatuu* şeklinde adlandırılan gelin ağıtlarına Salar Türklerinde *sagış* adı verilir. Düğün ritüeli boyunca söylenen sağışları sıralayacak olursak:

1.1. Gelinin Giydirilirken Söylediği Sağış

Düğünde ilk sağış gelin tarafından, düğün kıyafeti giydirilirken söylenir. Gelin giydirilirken *sagışla* (düğün türküsü) alın yazısına ağıt yakar. Eğer gelin *sagış* söylemezse, bu hoş karşılanmaz, kınadır. Gelin bu ağıtta ailesinden isteksiz ayrıldığını ifade eder. Eğer gelin bu ağıtı söylemezse ailesine saygısızlık yapmış olur. Bu ağıt geline teyzeleri tarafından düğünden haftalar önce öğretilir:

(I)

*bugun yiyälän aynämlär
bugunğı gunde
mi aväme kuş bañıñşe,
mal bañıyani orni da idär
aş bañıyani orni da idär*

*mi içime bilmiginine
bur bildärguçi çihse,
görmiginine,
bur guusguçi çihse
bugunğı gunde suzi bañıyani orni da idär
kuş bañıyani orni ham idär*

Bugün buraya toplanan akrabaların
Böyle bir günde
Eğer düğünde babama destek olursanız
Ona para yardımı yapmanın yeridir
Ona yiyecek yardımı yapmanın yeridir
Benim anneme bilmediğini
Bir öğreten çıksın
Görmediğini
Bir gösteren çıksın
Böyle bir günde bize araçların yardım etmesinin
yeridir.

bize destek olmanın tam yeridir.

(Wei; Jianzhong; Stuart 1999: 41)

1. 2. Gelinin Damat Evine Götürülürken Söylediği Sağış

İkinci sağış yine gelin tarafından evden çıkarken türkü formunda okunur. Burada gelin evden çıkar, evin avlusunun çevresini bir defa dolandır ve avlunun çevresine buğday saçar, bu baba evindeki hasadın bereketli olması dileğini ve baba evinden çıkıp eşinin evine kök salma isteğini simgeler (Wei; Jianzhong; Stuart 1999: 44). Bu arada damat evinden birkaç genç erkek, gelin evine, gelin alayına yol göstermek için erkenden gönderilir. Daha sonra gelin amca ve dayısının yardımıyla bir ata veya katıra biner. Gelin alayı, övünerek ve büyük bir tantanayla damadın evine doğru türküler söyleyerek ilerler. Gelin alayında anne, baba, dayı(lar), yenge(ler), kayınbirader(ler), teyze(ler) ve amcalar ile erkek tarafından bazı kişiler yer alır. Bu arada gelin sağış söyler:

(II)

*sangi sagışgän, losa datgän,
sangi sagışgän,
sangi sagışgän, losa datci.
Sangi sagışgän,
aguçuhor garan başım,
men başıme el goyguci,
aguçuhor ah ahrini,
gormaş ete açılğə yo.*

*men baxime el goyguci,
aguçuhor sari gizihnigi,
urlughu de aqilgha gigu yiu.
men başime el goyghuci,
aguçuhor gara gizihnigi,
urlah diuhulgor gigu yiu.*

katır sırtında götürür beni
katır sırtında götürür beni
Kızlar, siyah saçlarına
Başıma ellerini koyan kızlar
Kızlar, olmamış arpayla yemek yapmak gibi
Arpayı olmadan fırına vermek gibi
Başıma ellerini koyan onlar
Kızlar n olur izin verin sarı başaklara
Çiçek açana kadar
Başıma ellerini koyan onlar
Kızlar, n olur izin verin kara başaklara
Tane verene, olgunlaşana kadar.

Eğer kız çok erken yaşta evlendirilirse,
anne ve babaya sitemini dile getiren şöyle
le bir sağış söyler:

(III)

*mi avâmlâr
mi anâmlâr
men gâziñni bu oyede
acı gurâm kema şingadi du?
anide bur supsi verse,
u de duzâlgu gele.
men gâziñni,
bu dumgân su kema,
erkilga didu?
anide bur turi vurse,
u de arâlgur doser.
men gâziñni
başimdi motâr saşim
hurâgâne guyilmadu?
men gâziñni agzndigi,
guzi tişi çuenliñinne guyilmadu?*

saygıdeğer babam,
saygıdeğer annem,
ben kızınız bu evde
acı kurum kadar bile sinemedim mi?
onu da bir süpürseniz
o da dağlır
ben kızınız
birikintideki su gibi
orada duramadım mı?
onu da kürekle atarsan
o da akıp gider
-ben- kızınızın
başımdeki doğumundan beri kesilmeyen saçım
uzayana kadar bekleyemediniz mi?
-ben- kızınızın ağzındaki
süt dişlerim olgunlaşana kadar bekleyemediniz mi?
(Wei, Jianzhong, Stuart 1999:45-46)

1.3. Gelinin Dayısının Söylediği Sağış

Gelin geldikten sonra, damat tarafı gelin evinden gelen misafirlere bir ziyafet verir. Ziyafetin ortalarına gelindiğinde, gelinin dayısı gelin odasına girer. Bir elinde su kâsesi ve diğer elinde bir çift yemek çubuğu vardır, kâseyi karıştırmaya başlar ve bu sırada geline nasihat içerikli şu sağışı söyler:

(IV)

*mini agu sini oyinde,
daş keme tikge,
su keme şingge,
tiuni ozâh vuryâ,
urharâ budâh çiyayâ,
yay kema kaynayâ,
sut kema puhrayâ,
mîngu ate çihkâ,
sihku umusuğâ çihkâ,
işgu aşe çihkâ,
gigu donne çihkâ.
uyâl uş doykâ,
kâzi beş doykâ*

benim kızım artık sizin evinizde,
bir taş gibi dikilecek (duracak)
su gibi evinize sinecek
tabana kök salacak
yukarı budak çıkaracak
yağ gibi kaynayacak
süt gibi kabarmak
binilecek at yetiştirecek
içilecek yak sütü sağacak
yenilecek yemek yapacak
giyilecek elbise yapacak
üç erkek çocuk doğuracak
beş kız çocuk doğuracak.
(Wei, Jianzhong, Stuart 1999:48)

2. Orıh Söz

Orıh Söz; dinî tarihî, etnik bileşenler içeren, didaktik özellikler gösteren törensel bir türdür. Türk toplulukları içerisinde yalnızca Salarların yaşadıkları sahada görülen bu didaktik tür, bir süreç dâhilinde bizzat ilgili toplulukça, türlü gereksinimlere binaen mi oluşturulmuştur; yoksa etkileşim hâlinde bulunulan bir kültürel çevreden (Çin, Tibet ya da Moğol) alınıp Salar toplumunun kullanımına mı adapte edilmiştir, tam olarak

bilinmemektedir. Bu konuda kesin bir yargıya varılamamakla birlikte eserdeki (varyantsal özelliğe sahip) bölümler incelenerek bu soruya yanıt olacak seçenekler oluşturmak olası görünmektedir. *Orıh söz* (*uruh soz, orıh suzi, urux sus, orıh säs*) terimini Lin Lian Yun, *Salarca-Çince/Çince-Salarca Sözlük'te* (Yun 1992: 61b) *ataların vasiyeti* şeklinde tanımlamıştır. Salar düğünlerinde orıh sözün icrası da düğün ritüelinin işlevsel bir parçasını oluşturur.

Orıh söz düğünün sonunda gelinin güvendiği, güzel konuşmaya yeteneği olan deneyimli biri tarafından söylenir. Bu didaktik konuşma ahuna, yaşlılara, aracılara, dayılara ve düğüne emeği geçenlere saygı amacıyla söylenir (Ma and Ma 1989: 28; Yan and Wang 1994: 922; Ma and Ma 1999: 50) Han Jianye, orıh sözün (*uruh söz*) *evlilik ve akrabalık* ya da - serbest bir şekilde çevrilirse - 'evliliği tebrik konuşması' şeklinde çevrilebileceğini bildirir. Han'a göre bu tür şiirsel ritimde ve halk şarkısı karakterindedir; samimi, içten bir dili, zarif kelimeleri ve kendine özgü metaforların kullanılışı ile dikkât çeken zengin bir türdür. Halk arasında yaygındır, icrası Salar düğünlerinin en eğlenceli olaylarından biridir (Han Jianye 1996: 55; Wei; Jianzhong; Stuart 1999: 68). Bu *şiirsel* (poetic) türün içeriği ve günümüzdeki kullanılış biçimi incelendiğinde bu türün önceleri daha çok *didaktik* bir işlev üstlenmiş iken günümüzde *eğlence* işlevinin ön plana çıktığı söylenebilir. Nitekim *orıh söz*, bu Türk topluluğunda düğünlerde Salarların Semerkant'tan Çinghai (Qing-hai) bölgesine göç yolculuklarının (sürgünleri) ve bu bölgeye ulaştıklarında buradaki yerli Tibetli ve Moğollarca dostane bir şekilde karşılanmalarının canlandırıldığı tiyatralları *Deve Oyunu*'ndan (doyi oyna) sonra icra edilirdi. *Orıh Söz* ilk olarak E. R. Tenişev tarafından tanıtılmıştır. İlk *Orıh Söz* metni Tenişev tarafından 1957

tarihinde Ayşe Ahvar köyünde 95 yaşında bir erkek kaynak kişiden derlenmiş ve 1964 yılında Salarskiy Tekst'te (Tenişev 1964: 87-88) yer almıştır. Ulaşılan dört farklı metinden, ilgili türe ait gerek içerik gerekse biçim özellikleri hakkında birtakım saptamalar yapılmıştır. Söz konusu biçim ve içerik özellikleri alt başlıklarıyla değerlendirilmiştir:

2. 1. Orıh Söz'ün Biçimsel Özellikleri

Salar sözlü geleneğindeki türlerin icrasında mensur türler konuya bağlı kalmak şartıyla subjektif bir yaklaşımla anlatılır, bu sayede anlatıcının zamana ait dilsel özellikler metinden izlenebilir; buna karşın manzum türler, belirli kalıplar içerisinde anlatıldıkları ya da muhafazakâr biçimsel özelliklere sahip olduklarından *art zamanlı* (diacronic) dilsel özellikleri yansıtabilirler ki ilgili tür de bugün Salarcada bulunmayan kimi arkaik dillik özelliği barındırmaktadır. Bu tipteki veriler bize türün eskiliği ile ilgili ipuçları vermektedir.

Sedat Veyis Örnek, insan hayatı için *doğum, evlenme ve ölüm* olmak üzere üç önemli *geçiş dönemi* belirlemiştir, buna göre bu dönemlerden her biri kendi içerisinde bölüm ve basamaklara ayrılır. Bunlar çevresinde, birçok inanç, adet, töre, tören, ayın, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek bu geçişleri bağlı buldukları kültürlerin beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetir. Bu tipteki işlemlerin amacı kişinin geçiş dönemlerindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır (Örnek 1995: 131) S. V. Örnek tarafından saptanan *geçiş dönemi işlemlerinin hedefleri*, Salarlarda, evlenme ritüeli sürecinde icra edilen *sağışlar* ve *orıh söz* için de geçerlidir. Özellikle sağışların S. V. Örnek tarafından tarif edilen *fok-*

lor evrenseli (folklore universals) olarak kabul edilebilecek amaçlara uygun bir içeriğe ve işleve sahip olduğunu görürüz. Orıh söz ise içerik yönünden sağışlarla bir amaç ortaklığı göstermekle birlikte, türlü dinsel öğretileri diri tutmak, Salarlarla ilgili sosyal gerçekleri vurgulamak gibi, daha lokal amaçlara odaklanmış görünmektedir.

2. 2. Orıh Sözü Formel Yapısı

Giriş, geçiş ve bitiş formelleri temelde masal ve efsanelere ait bir unsur olmakla birlikte halk şiiri örneklerinde de bu tür kalıp ifadelerin kullanıldığını söylemek mümkündür. Türk Halk Şiirinin biçim ve muhteva özellikleri birtakım geleneksel kurallarla şekillenmiştir. Manzumeyi oluşturan biçimsel unsurların yanında bir de onun özünü oluşturan geleneksel ifade tarzı vardır. Bu söyleyiş kalıpları geleneksel olduğu için formel özellik taşırlar. Türk halk şiiri sahasında eser verecek olan halk şairleri ya da bu manzumeleri nakledecek olan kaynak kişiler, icracılar ve araştırmacıların da bu geleneksel ifade tarzını, formel söyleyişleri çok iyi bilmeleri gerekmektedir. Türk halk şiirine biçim veren ve onun âhengini sağlayan ölçü, durak, uyak, redif, nakarat, uyak örgüsü gibi yapı unsurlarının yanı sıra bir de kullanımı gelenekselleşmiş olan formel söyleyişler vardır. Usta halk şairlerinin şiirlerinin çoğunda olduğu gibi; özellikle de anonim halk şiirinde bu kültüre özgü (spesifik) ifadelerin tercihen kullanıldığını görüyoruz. Bu özellikteki kelime ve kelime gruplarının hem biçim hem de anlam bakımından ahenk sağlayacak bir biçimde manzumeye yerleştirilmesi, geleneksel bir işleyişi ortaya koymaktadır. Manzum bir tür olan orıh söz de belirgin giriş, geçiş ve bitiş formellerine sahip bir türdür.

Girişte orıh sözü söyleyecek kimse söze şöyle bir giriş formeli ile başlar:

(i)

*Bu deynigi yahşi gunne,
Men selere oräh suzi işgi ayäs yanşäya*

böyle güzel bir günde
ben size iki çift Orıh söz(ü) söyleyeyim
(Wei, Jianzhong, Stuart 1999: 50)

(ii)

*Men bu doynini guni selere Orıh soz ixgi ahaz yanxi
biigi*

Ben bu düğün gününde size bir Orıh sözden birşeyler söyleyivereceğim
(Wei, Jianzhong, Stuart 1999:68)

(iii)

*Bugün bu Hiciriyeyiği yaxşi döyi gününde ‘
Men selere Uruş sözur işgi ağız yişağı.*

(G.H.AZJF 2000 年版 <http://edu.somdom.com/html/85/t-4785.html>07-12-09)

Bu dini didaktik türde, orıh sözü söyleyen kişi genellikle kendisinin cevaplayacağı bir soru ile söze başlar. Bu yönü ile Orıh Söz Eski Uygur döneminde, didaktik türde yazılmış çeviri Maniheizt - Budist metinlerin gerek üslup gerek içerik özellikleriyle benzerlikler taşımaktadır. Didaktik türlerde mevcut bilginin manzum tarzda sunulması özellikle Maniheizt-Budist Uygur dönemi çeviri eserlerinde kullanılan yaygın bir metottur. Şöyle ki Eski Uygurca döneminden Stramati'nin *Abhidharmaka śabhāśya-tkā Tattvārtha-nāma*'sının Eski Türkçeye tefsirinin I. Bölümünden bir parça olan *Üç İtigsizler*¹ başlıklı Budizme ait didaktik çeviri eserde de çeviren yeni bir bölüm açarken ya da bölümleri bağlarken soru -cevap yöntemini kullanır, örneğin;

bolğu kergek kayu tiltağ-ın tiptiser (1-2) ... olsa gerek "Hangi sebeple?" diye dersin'... (Barutçu Özönder 1998:37/103b; 73/103b)

Orıh sözlerde kullanılan soru kalıpları aşağıdaki şekillerde karşımıza çıkar:

(i)

*dunyade iqo kimne ulä etgusa diri?
ahuñ erlini ulä etgusa.*

Bu dünyada kimleri övmek gerekir? dersiniz.
Âlim ve imamları övmek gerekir.
(Wei, Jianzhong, Stuart 1999:50)

(ii)

Dünyada kemni ahas alghi dise?
Ahun alimni alghi diri

Dünyada kime saygı duyulmalıdır? dersiniz.
Ahun ve âlimlere saygı duyulmalıdır, derler.
(Wei, Jianzhong, Stuart 1999: 68)

(iii)

Dünyade pısser kimne ullı etgusa dese?
Hemme Ahun ulumayine ullı etgusa diri.

Dünyada kimleri övmek gerekir? dersiniz.
Bütün ahun ve âlimleri övmek gerekir, derler.
(G.H.AZJF 2000年版 <http://edu.somdom.com/html/85/t-4785.html07-12-09>)

(iv)

o:l vo:sa, axun-bo:nu ayzi alıy!
nañni finjunda ayzi alıy tese

Öyle ise büyük ahun hakkında konuşalım!
Ne sebeple konuşalım? dersiniz.
(Tenişev 1964: 88)

Orıh sözü icra eden kişi saygı duyulması gereken kişilere niçin saygı duyulması gerektiğini *nañni yoländ(e) dise?* ‘Ne sebeple dersiniz?’ şeklindeki geçiş formeli ile uzun uzadıya açıklar. Bunun nedenlerini açıkladıktan sonra *mundan tiuni gelji, kemne ulə etgusa (e)dise?* ‘Bunun ardından kimi övelim dersiniz?’ şeklindeki geçiş formeli ile diğer saygı duyulması gereken kişileri ve bu saygının gerekçelerini açıklar. Taranan iki metinde *saygı duyulması gereken kişiler* şöyle sıralanmaktadır: *ahunlar, âlimler, köyün yaşlıları, çiftçiler, gelin ve damadın dayısı, gelinle damadın evlenmesinde büyük payı olan aracı (suci), düğüne uzaktan gelen akrabalar, düğünde gelin ve damadın ailesine yardım eden köylüler.*

Taranan dört farklı Orıh söz metni benzer bitiş formelleri ile sonlandırılmıştır:

(i)

Xutani selamula piçlağı (Tenişev 1964: 89)

(ii)

Pısser Hudanıği qedir selamula asan pahulaşşal
Esslamu alykum verehmetullah
G.H.AZJF 2000年版<http://edu.somdom.com/html/85/t-4785.html>

(iii)

Hudanigi gıy seliamula ason kacılaşa
(Han 1996: 55)

(iv)

ıço hudanıği gıy selamulane ason gaçieşa
(Wei, Jianzhong, Stuart 1999: 50)

2. 3. Ahenk Unsurları

Konu olarak birbirinden bağımsız bentlerden oluşan Orıh söz kullandığı ahenk unsurları açısından son derece ilgi çekicidir. İslami Türk edebiyatı çerçevesinde hece ile oluşturulan manzumelerde nazım birimi genelde dörtlüklerdir, son derece muhafazakâr bir İslami çevrede icra edilen Salarca manzum eserlerde –ki bunların tümü sözlü edebiyat ürünüdür– dörtlük sistemi yoktur, gerek orıh söz gerekse sağışlar bentlerden oluşur. Özellikle orıh sözlerde aliterasyonun yarı sıra yer yer mısra sonu kafiyesine de rastlanır. Bu özellik, orıh sözün Eski Türk edebiyatının biçimsel özelliklerini saklamış bir tür olduğuna işaret eder, Sertkaya’ya göre Türk şiirinin en eski örnekleri Uygurların Mani ve Sogd alfabeleri ile yazdıkları şiirler ile Kaşgarlı Mahmut tarafından Orta Asya’nın çeşitli bölgelerinden toplanan ve Divan’da verilen şiir parçalarıdır, buna göre Uygurların yazmış oldukları şiirlerde nazım ölçüsü genellikle *dörtlük* şeklindedir. Pek az örnekte *altılık* ve *sekizlik* manzume türü görülür, manzumelerin ölçüsü *hece vezni*dir, şiirlerin uyak sistemi *Altay alliterasyonu* adı verilen *baş kafiye* sistemidir, İslami Türk edebiyatında aruzun baskınlığını artırmasıyla birlikte manzumelerde uyağın başta değil mısra sonuna kaydığı görülmektedir (Sertkaya 1991:89-90).

(i)

Dünyade pısser kimne ullı etgusa dese?
Hemme Ahun ulumayine ullı etgusa diri.
Nañniği yolında dese?
Hudanıği yolında,
Sulihanıniği güninde,
Amubandıni başlağuca de.
Bir xağatni çörise,
Dünya ahretini görğuca de.
Mimbere çixı qurannı aşı,
İslamu diiniği yaruxını Amubandeği yıtırı.

Dünyada biz kimi övelim? Dersek,
Bütün âlimleri ulemaları öveceğiz.
Ne sebeple? Dersek.
Allahın yolunda
Kötü günde
Allah’ın kullarına önderlik etti.

(Onlar)bir kağıda çevirdiklerinde
Dünyayı ve ahretigörenlerdir.
Onlar ki minbere çıkıp, Kuran'ı açıp
İslam dininin ışığını kullara ulaştıranlardır.
(G. H. AZJF 2000 年版 <http://edu.somdom.com/html/85/t-4785.html07-12-09>)

(ii)
*çiraluh jıuyinde bur yigni bur yigni şir,
kiçir yigni guzinden yisinne utar yıuri,
bur yigni bur yigni jalagən yiçih dəri.*
Lambanın altında iğneyi iğneledikten sonra
O küçük iğnenin gözüne ip geçirip
İğneyi iğneledikten sonra oya iğnledi.
(Wei, Jianzhong, Stuart 1999:58)

Sağışlarda da yer yer aliterasyon-
dan yararlanılır;
(iii)

*sen çosən bas bogrəhde basəldə endigi yiu.
Bu murenni budevə sajava yiu.*

Damadın akrabaları bana kaplan gibi yanaştı.
Bunun dalları ve kökleri onlardır.
(Wei, Jianzhong, Stuart 1999:43)

Eski Türk nazımının şekli özelliklerle-
rinden yatay ve dikey aliterasyona Dede
Korkut Kitabı'ndan da örnekler sunabi-
liriz;

(iv)
çaya baksa çalmlı,
çalkara kuş erdemli
kur kurama kuşaklı
kulağı altın kübeli
kalın oguz beglerini bir bir atından yıkıcı
kazılık koca oğlu beg yegenek
çapar yetdi
“çal kılçuğ agam kazan, yetdüm!” dedi.
(Tezcan; Boeschoten 2001: 64)

Türk şiirinde İslami süreçte aruzun
baskınlaşmasıyla birlikte son uyak siste-
mi hâkim konuma geçmeye başlamıştır,
buna karşın baş kafiye ve aliterasyon
sistemi dini tasavvufi konuların işlendi-
ği manzumelerde yer yer korunmuştur.
XII asırdan itibaren İslami bir renk alan
dörtlülükler Yesevi dervişlerinin şiirlerin-
de devam ettirilirken, dini tasavvufi ko-
nuların işlendiği formlarda yer yer baş
kafiye sistemi korunmuştur (Sertkaya
1991: 90). Yer yer yatay aliterasyonun
kullanıldığı orih sözün kimi bentleri de
tamamen dini ahlâki içeriktedir:

(v)
mından ço:sına kelsa,
mınta xar zamşini ağızı alı !
oye'tta yanşasa ha:fızun

“ölet s-salati ves-salatil-vusto”,
pu oye'tni yazıye'tini sullap
penci o qo:tuğa yü'kürüp
tunıani işini pallap
a:xırını yolını fusını e'ken
kişar tep ağızı alı!

bundan fazlasını isterseniz
burada eski büyük alimlerden konuşalım
ayetten hafızlar söylese
ölet s-salati ves-salatil-vusto
bu ayetin içeriğine uyup
kul o kapıya koşup
dünyanın işlerini halledip
ahiretin yolunu da hazırlayan
kişilerdir diye onlardan konuşalım
(Tenişev 1964: 88)

Din yolu ile oluşmuş kültürel etki
alanları ve ahenk unsurları arasındaki
bağlantı daha yüzyılın başında araş-
tırmacıların dikkâtini çekmiştir. T.
Kowalski, Türk halklarının şiirlerinde
aliterasyon ve kafiye'nin birbirine ters
orantılı olarak geliştiğini bildirmiş,
Müslüman olmayan Altay şiiri ile Arap-
Fars edebiyatından etkilenmiş Osmanlı
şiirini karşılaştırmıştır. Buna göre Altay
Türklerinde kafiye Osmanlıya göre ilkel
durumdadır, buna karşın Altay şiirinde
aliterasyon çok gelişmiştir (Kowalski
1226: 150; Melikov 1991: 151) Aliteras-
yon günümüzde Müslüman olmayan
Türk topluluklarında hâlâ varlığını ko-
rur. Melilov, Eski Türk şiirinin aliteras-
yon şiiri olduğunu, bu şiirde ahengin,
aliterasyon ve baş kafiye yoluyla sağlan-
dığını belirtmiştir, ifadesine göre İslam
kültürü etkisi altında kalmamış Tuva,
Hakas ve Altay edebiyatlarında aliteras-
yondan bu gün bile geniş oranda fayda-
lanılmaktadır. (Toguy-ool 1953; Melikov
1991: 150); buna bir de Salarlar gibi izole
Müslüman topluluklar eklenebilir. Sa-
larlar gibi Müslüman bir toplulukta ali-
terasyonun ve bent yapısının varlığı için
bir varsayım ileri sürülebilir. Şöyle ki
Salarların daha ilk Oğuzca döneminde
Harezmi'den (bugünkü Özbekistan'dan),
Oğuzcanın müstakil bir yazı dili olarak
kullanılmadığı bir dönemde (14. yüzyılın
sonları) Eski Türk şiir geleneğinin etki-
sini devam ettirdiği bir bölgeden, aruz

hâkimiyeti ve buna bağlı son kafiye sisteminin etkisi altına girmeden şimdiki vatanlarına göç etmiş olmaları olasıdır. Ki o dönemde Harezmi bölgesindeki Salarlar gibi Oğuz gruplarının müstakil bir yazı dilleri yoktu ya da mevcut hâkim yazı dili ile üretim yapıyorlardı. Bugün Salarların bir yazı dillerinin olmaması Salarların bu bölgeye yazı dili olmayan bir topluluk olarak göçtüklerini düşündürmektedir. Yüzyıllar önce Müslüman ana Türk kitlesi ile fizik bağlarının kalması dildeki arkaik unsurların manzum türlerde muhafazasının yanında, Eski Türk şiirine ait nazım sisteminin de muhafazasını mümkün kılmış olabilir.

Orıh sözde aliterasyon ve yer yer mısra sonu kafiyesinin bir arada kullanıldığı görülür. Bu tipteki manzum dil folklor ürünlerinde asli milli ahenk unsurları ile aruzun tetiklediği mısra sonu kafiyenin bir arada bulunması özelliğine Divan'dan tanıklar sunulabilir. Kaşgarlı'nın derlediği halk edebiyatı ürünlerinde hem aliterasyon hem de mısra sonu kafiyesinin bir arada olduğu örnekler vardır;

(vi)

yazqı bulut yaşlap kükürep
yağmurlar mu ol yağdırur
yaşı kiçig olğanlarım
yaşları mı aqıdır

Aşağıdaki Orıh söz bendinde hem yatay aliterasyon hem mısra sonu kafiyesi bir arada kullanılmıştır;

(vii)

ergeş molanı gecisi gündüzi uxlalmı
putün poñdıği guşni çixxarı
ullı işni kiççi etgucarı
kiççi işni yoqqan etgucarı
callanqanı vulağucarı
dağalğanı bağlağucarı
sunqanı qadağucarı
yitilğine yamağucarı
yazılğanı yiqqucarı
düğlingine tişgucarı
yixılğanı tixgucarı de
mo yolinde pısser bu kışlanı ullur etgi diri

imamlar mollalar gece gündüz uyumayıp
bütün yeteneğini, gücünü ortaya çıkarıp
büyük işi küçük edendir
küçük işi yok edendir
yaralananı sarandır
dağılanı bağlayandır

kırılanı onarandır
yırılanı yayamayandır
dağılanı toplayandır
dügümleneni açandır
yıkılanı kaldırandır

Bu sebeple biz bu kişileri övelim!

(G.H.AZJF2000年版 <http://edu.somdom.com/html/85/t-4785.html07-12-09>)

Orıh sözlerde başka bir ahenk unsuru ise şiirlerin bazı dizelerinde tekrar edilen kelime ve kelime gruplarıdır;

(viii)

Men dellı kişniği edişarı

Men dellı atniği oynaşarı

(G.H.AZJF2000年版 <http://edu.somdom.com/html/85/t-4785.html07-12-09>)

(ix)

Gün yağlacı ay yağlacı,

Ha girmici ho girmici,

Gün parladı, ay parladı

Araya dargınlık girmedı

(G.H.AZJF2000年版 <http://edu.somdom.com/html/85/t-4785.html07-12-09>)

(x)

Kunsi **kolese** modanı **koler diri**

At **kolese** eñırını **koler diri**

Pıçax **kolese** qını **koler diri**

Bazar **kolese** yütünü **koler diri**

(G.H.AZJF2000年版 <http://edu.somdom.com/html/85/t-4785.html07-12-09>)

2. 4.Orıh Sözde İçerik

Methiye ve pendname özelliklerinin bir arada olduğu dinî didaktik bir öğreti bütünüdür. Bu türde her bentte yerel bir mesaj vardır. Bentlerin sıralanışında övülen kişilerin toplumdaki hiyerarşik konumunun yönlendirdiği bir sıralama gözetilmiştir.

- Övgü temalı bentler, bunlarda genellikle şu sıra izlenir: Büyük Ahun (ahun-bo) ve âlimler Köydeki yaşlılar (ağıldağı harı harlar) İki dayı (iki arañ) İki aracı, dünürcü (işki soci) Methiye içerikli bentlerden sonra varyantlarda farklılıklar olmakla birlikte genellikle aşağıdaki konular işlenir:
- Düğüne gelenlere minettârlığın ifade edildiği bent
- İnsanın övüldüğü, insan hayatındaki safhaların anlatıldığı iki bent

- Özlü sözler ya da ata sözlerinin yer aldığı bentler ki bu betlerde önce bir ata sözünün (deneyime dayalı köklü çıkarım) Çince ya da Tibetçesi, daha sonra bu sözün Türkçeye çevirisi verilir.
- Damat tarafına teşekkürlerin iletiildiği bent
- Gelin için dileklerin sunulduğu bent
- Kaynanaya öğütler verilen bent

Orıh sözlerde genellikle dini motifler ve erdemlere vurgu yapılır ve bu konuda öğütler verilerek düğündeki misafirlere, gelin ve damada bunlar hatırlatılır. Ayrıca din adamlarının toplumsal işlevlerine değinilir

(i)

*Mimbere çixı qurannı aşı**İslamu diñiniği yaruxnu Amubandeği yitırı.*

(din adamları) Minbere çıkıp, Kuran'ı açıp
İslam dinini ışığını Allah'ın kullarına ulaştırır.

Bu türde anlatıcı o toplumdaki bir realiteyi ya da kabulü destekleyici iki dilli atasözlerine başvurur:

(ii)

*Haçi yañşiri: "tie chu lu jiaa rın chu wei jia"**Muni türk'i sozla yañşisa,**"Dimur çhısa kurih ağzından çhır,**kiş çhısa işgi arañdan çhar" diri**Bihi dalniği uzigi bar**Arañ sinihni isidir,**muni yolundan arañni ahıs alğı diri.*

Yaşlı Çinli "chu lu jiaa rın chu wei jia" der.

Bunu Türkçe söylersek,

Demir şeklini körükten

Erkek şeklini dayıdan alır

Uzun dalın kökü vardır,

Dayı kemiğin sahibidir.

Bu nedenle dayıya saygı duyulmalıdır.

İnsanoğlunun diğer canlılar arasında niçin en saygın yere sahip olduğu orıh sözde bütün ayrıntısıyla dile getirilir. Bu anlatılırken de insanoğlunun anne rahmine düştüğü andan evlilik çağına kaddarkı tüm hayat safhalarına yer verilir. Orıh sözün icracısı bu hayat serüvenini anlatırken çeşitli mecazlardan faydalanarak sözü o ana yani, düğün gününe kadar getirir:

(iii)

*şi ba çian yangnigi mehulu işinde**zhiguicigi nangari?**iço adam balasari.*

.....

On sekiz bin canlı içinde

En değerli hangisidir?

Biz âdemoğluyuz.

Sözü düğün gününe getiren icracı bundan sonraki bölümlerde ise gelin ve damat tarafına seslenerek günün anlam ve önemini sanatlı bir anlatımla vurgular:

(iv)

*yilniği ixinde yilni dangnə,**ayniği ixinde ayni dangnə,**gunni ixinde yahxi gunni dangnə,**yüzi gun sagəngənni bur gun polani.**bugun-eti geli gun yaghlaji,**ey yaghlaji,**ha girmiji hu girmiji,**bugun-etiniği gunsi seler işgi çimsəngnigi der,**suzi bu der.*

yıllar içinden bu yılı seçtiniz

aylar içinden bu ayı seçtiniz

günler içinden bu güzel günü seçtiniz

yüz gün beklenen şey bugün tamamlandı

bugün sabah güneş parladı

ay parladı

araya dargınlık girmedir

bugünden sonra sizler iki akraba ailesiniz

sözü budur

Bu bölümden sonra gelin ve damat tarafına anlatıcı çeşitli öğütlerde bulunur. Burada bazen icracı gelinin kayna-na seslenerek geline nasıl davranacağı konusunda öğütler verir.

(v)

*Khudəbo nina sen dingnabur mu?**Mini agum boyi qingnaji,**Yaxi digimiji,**bilmigini bir orget*

Kızımızın kayınvalidesi dikkatli dinliyor musun?

Uzun boylu olduğuna bakma kızım henüz olgunlaşmadı

Bir şeyi bilmez nasıl yapacağını

Sen ona öğret bilmediğini

Sonuç

Yazılı kültürün gelişmediği tarihi dönemlerde toplumsal bilgi ve değer akhtarımı geçmişten günümüze kadar sözlü

kültür ürünleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Salar Türklerinin düğün törenlerinde icra edilen sağış ve orih söz hem içerik hem de ahenk unsurları açısından eski bir geleneğin günümüzde yaşayan canlı örnekleri olarak kabul edilebilir. Salar Türklerinin kabul ve değerler dünyasını eski Türk şiirindeki ahenk unsurları ile hedef kitleye aktaran orih sözler, işlevsellikle estetiğin uyumlu bütünlüğünün çok özel bir örneğini oluşturur. Salar Türklerinin düğün törenlerinde toplumun ihtiyar heyetinden bir kimse tarafından daha çok da din önderleri (ahunlar) tarafından icra edilen *Orih Söz* işlev bakımından, *Dede Korkut* destanlarında, *Dede Korkut*'ün önemli bir olayın, törenin sonunda ortaya çıkarak *yöm vermesi* (*yöm verme* adı altında dua etmesi) işlevi ile eş özellikler gösterir. *Dede Korkut*'ün toplumsal işlevini Salar Türklerinde, *ahun* üstlenmiş görmektedir. Ahunları, gerek *Dede Korkut* gerekse *Aksakallar* gibi toplum içinde yapıcı, birleştirici bir rol üstlenen önemli şahsiyetler olarak değerlendirmek mümkündür. *Dede Korkut*, *Aksakal* ve *Ahun* gibi bilge şahsiyetler Türklerin değerler, anlamlar ve kurallar bütününden oluşan dünya görüşünün öğretilip uygulanmasında etkili bir işleve sahiptir.

Gerek orih sözler gerekse de sağışlar hakkında daha kapsamlı değerlendirmeler için izole hâldeki bir kıyı lehçesi olan Salarcanın sözlü folklor ürünleri ile ilgili daha geniş bir envantere ulaşmanın gerekliliği kaçınılmazdır. Mevcut sağışlarda ve dört farklı orih sözde yer alan formel ifadeler, biçim özellikleri, ahenk unsurlarını söz konusu iki türün Eski Türk nazmının kimi özelliklerini bünyelerinde barındırdıklarını göstermektedir.

NOTLAR

- 1 Eserin aslı Sanskritçedir, Eski Uygurcaya kimin çevirdiği bilinmemekle birlikte Uygur Tu-t'ung Tükel Temür'ce istinsah edilmiştir (Özönder Barutçu 1998: giriş)

KAYNAKLAR

- Artun, Erman. "Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9-10, İstanbul, 1998: 85-107.
- Barutçu, F.Sema, "Maniheizt ve Budist Çevrelerde Türk Şiiri" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1991), TDK. Yay.:604, Ankara, 1994: 69-87.
- Boratav, Pertev Naili. *Folklor ve Edebiyat I-II*, İstanbul: Adam Yayınları, 1982.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, 3. Baskı, Ankara: TDK Yay., 1994.
- G.H.Azif <http://edu.somdom.com/html/85/t-4785.html07-12-09>, 2000.
- Görkem, İsmail. *Türk Edebiyatında Ağıtlar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Ibrayev, Ş. "Şaman Korkut" *Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şoleni, Atatürk Kültür Merkezi Yayını*: 209, Ankara, 1999: 215-220.
- Mehmet, Gülsün. *Salar Türkçesinin Çekim Morfolojisi* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.
- Melikov, Tofiq Davudovlu, "Eski Türk Şiir Geleneği ve Hece Vezninin Oluşumu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1991), TDK. Yay., Ankara, 1998: 149-153.
- Özönder, F. Sema Barutçu, *Üç İtigsizler* (Giriş – Metin – Tercüme), Ankara: TDK Yay., 1998.
- Pirverdioglu A. "Dede Korkut ve Şamanizm" *Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şoleni, Atatürk Kültür Merkezi Yayını*: 209, Ankara, 1999: 293-300.
- Sertkaya, Osman Fikri. "Türk Şiirinde "dörtlük" Tarzının Doğuşu ve Gelişmesi" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1991), TDK. Yay.:604, Ankara, 1991: 89-95.
- Tekin, Talat, *XI. Yüzyıl Türk Şiiri* (Divanu Lugati't-Türk'teki Manzum Parçalar), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1989.
- Tenişev, E.R. *Salarские Тексти*, Moskova, 1964.
- Tezcan S.; Boeschoten H. *Dede Korkut Oğuznameleri*, Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Uludağ, Süleyman, *Ağıt Maddesi*, TDV *İslâm Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Wei, Ma; Jianzhong, Ma; Stuart, Kevin. "The Xunhua Salar Wedding", *Asian Folklore Studies*, Volume 58., 1999: 68-72.
- Yolboldı, Nurulla; Kasım, Muhebbet *Cuŋgudiki Türki Tıllar*, Pekin, 1987.
- Yun, Lin Lian. *Sa-la-han Han Sa-la Zi Hui*, Sicuan, Ming-zu chu-ben-shu, Cheng-du (Salarca-Çince/Çince Salarca Sözlük) 1992.